

Michele Bourgoïn, Jolanta Cackowska-Demirian

Rok: 2003

Czasopismo: Niebieska Linia

Numer: 3

Szkoła, która stała się bardziej miejscem selekcji niż środowiskiem życia dla młodzieży, przestała odgrywać istotną rolę związaną z integracją społeczną.

Zjawisko przemocy obejmuje wiele zachowań i aktów. W różnych epokach, kulturach i społeczeństwach zmieniały się jej formy oraz ich nasilenie. Zmieniało się także spojrzenie na kwestię przemocy. Niektóre agresywne zachowania tolerowane niegdyś i uznawane za normalne są dzisiaj społecznie nieakceptowane np. przemoc wewnątrzmałżeńska lub krzywdzenie dzieci. We współczesnym świecie przekaz wizualny oraz duży wpływ mediów na społeczeństwo determinują postrzeganie tych zjawisk.

Przemoc

wśród młodzieży

We Francji począwszy od lat 80. przemoc wśród młodzieży traktowana jest jako specyficzne zjawisko społeczne, choć termin ten budzi liczne kontrowersje. Prowadzone badania mają na celu zrozumienie przyczyn oraz mechanizmów nasilania się postaw agresywnych wśród młodego pokolenia.

Najczęściej uważa się, że przemoc młodych jest wyrazem buntu przeciw wszystkiemu, co stanowi symboliczną reprezentację prawa. Dlatego przemoc młodzieży skierowana jest przeciwko dorosłym: rodzicom, nauczycielom lub przeciwko instytucjom publicznym np. szkole.

Dawniej przemoc nieletnich miała charakter mniej spektakularny. Obecnie coraz częściej odnotowuje się ataki nastolatków z bronią w rękę, podpalenia, przypadki przemocy seksualnej, akty rasizmu i antysemityzmu na terenie szkół, a nawet zabójstwa. Zjawisko przemocy ma silny wpływ nie tylko na sprawców przemocy i ofiary, ale na całą młodzież.

Do najczęstszych form agresji, które stają się udziałem młodocianych we Francji zalicza się przemoc miejską, w szkole oraz przemoc stosowaną w środkach transportu publicznego.

Przemoc

w środowisku miejskim

Jedną z form przemocy, która w ciągu ostatnich lat w sposób szczególny przyciąga uwagę opinii społecznej i mediów, jest przemoc w środowisku miejskim. Jej przejawy obserwuje się w większości zurbanizowanych społeczeństw. Korzenie tego zjawiska są jednak zróżnicowane. We Francji ten rodzaj przemocy jest wyrazem odrzucenia roli instytucji publicznych w życiu społecznym i indywidualnym, które tradycyjnie odgrywają istotną rolę w zakresie integracji społecznej.

Terminem przemoc miejska specjaliści określają wszelkie, na ogół słabo zorganizowane, działania grup młodzieży skierowane przeciwko mieniu oraz osobom reprezentującym instytucje publiczne. Przemoc w obrębie miast przybiera dwie formy, w zależności od miejsca, w jakim do

niej dochodzi. Niektóre przestępstwa popełniane są w centrum miasta, w centrach handlowych, inne w środkach transportu publicznego przez bandy, składające się głównie z nastolatków pochodzących z przedmieść.

Agresywne zachowania grupowe o zabarwieniu anarchistycznym rozgrywają się także na terenach zagrożonych przemocą - w tzw. strefach newralgicznych. Uczestniczą w nich młodzi ludzie wywodzący się z tzw. drugiej generacji emigracyjnej, należący do okazjonalnie tworzonych grup, które związane są z dzielnicową subkulturą. Wszyscy oni są wrogo nastawieni do przedstawicieli wszelkich instytucji.

Według sondażu przeprowadzonego pod koniec lat 90., 8 na 10 Francuzów uważało, że przemoc w miastach oraz na przedmieściach przybiera niepokojące i nigdy dotąd nienotowane rozmiary. Dwie trzecie badanych uważało, że należy zwiększyć liczebność policji w dzielnicach szczególnie narażonych na ten problem¹.

Według danych francuskiego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych oraz resortu bezpieczeństwa publicznego w roku 1997 liczba aktów agresji skierowanych przeciwko przedstawicielom policji wzrosła o 6%, a przeciwko personelowi sklepów o 14%. Wzrosła także liczba starć między bandami młodocianych. Aż o 44% wzrosła liczba aktów dewastacji mienia publicznego.

Najnowsze dane wskazują jednak na dawno nienotowany niewielki spadek przestępczości w większości departamentów francuskich. W Paryżu w 2002 roku zanotowano spadek przestępczości o 3,63%.

Niszczanie środków transportu

Podczas gdy w Nowym Jorku terenem agresywnych ekscesów młodzieży są parki, w regionie paryskim akty przemocy mają najczęściej miejsce w autobusach. Przemoc połączona z aktami wandalizmu skierowana jest przeciwko kierowcy i pasażerom. Młodzi ludzie traktują autobus jak własność, gdyż przejeżdża przez ich terytorium. W 1997 roku RATP - największa francuska firma państwowa zarządzająca komunikacją miejską - odnotowała blisko 2400 przestępstw, z czego 925 aktów agresji wymierzonych było przeciwko pracownikom tej instytucji, a 200 przeciwko ochronie.

Przypadki wandalizmu i agresji wobec pracowników rejestrują także francuskie koleje państwowe - SNCF. Do takich sytuacji dochodzi najczęściej na peryferiach dużych miast. W 1997 roku 1600 pasażerów i 660 pracowników linii kolejowych było ofiarami aktów przemocy². Według danych z 2001 roku wzrost przestępczości w środkach transportu jest nieco niższy niż pod koniec lat 90. Mimo tego prefektura okręgu paryskiego planuje utworzenie służb porządkowych działających na liniach metra oraz podmiejskich liniach kolejowych.

We Francji przez wiele lat oficjalna polityka wobec zjawiska przemocy odznaczała się brakiem zdecydowania w podejmowaniu konkretnych działań. Niewystarczające środki materialne i deficyty w zasobach ludzkich uniemożliwiały opracowanie skutecznego programu przywracającego spokój. W ostatnich latach wraz ze wzrostem przestępczości oraz spadkiem poczucia bezpieczeństwa i nasileniem się ekstremistycznych ruchów politycznych zaznacza się wyraźny wzrost popularności podejścia opartego na represji.

Rola

społeczności lokalnej

Tradycyjnie uprzywilejowana w systemie francuskim rola państwa spowodowała osłabienie samorządności obywateli (tak często spotykanej w krajach skandynawskich i anglosaskich), którzy starają się samodzielnie i zgodnie z własnym interesem rozwiązywać problem przemocy w najbliższym otoczeniu.

W krajach, w których poczucie sąsiedztwa jest bardziej rozwinięte, stwierdza się, iż

mieszkańców łatwiej jest zmobilizować do współpracy z instytucjami na poziomie lokalnym, regionalnym i państwowym. Bezpieczeństwo w dzielnicy zapewniane jest zarówno przez zawodowców, jak i przez samych mieszkańców. Listonosz, nauczyciel, właściciel baru mogą, o ile wymaga tego sytuacja, odgrywać rolę mediatora w konflikcie. System mediacji tworzy się we Francji stopniowo i dlatego tego typu rozwiązania nie są jeszcze popularne.

Obok kwestii bezpieczeństwa ważne jest, aby duże, pozostające na marginesie dzielnice, miały swoją reprezentację polityczną. Średnio tylko 15% mieszkańców wielkich podmiejskich osiedli bierze udział w głosowaniu. Ważne jest, aby prowadzili oni aktywny dialog z władzami i uczestniczyli w życiu politycznym i społecznym.

Szkoła środowiskiem przemocy

Szerząca się w szkołach francuskich przemoc jest przede wszystkim przejawem odrzucenia roli instytucji, głównie przez tych, którzy gwałtownie reagują na sytuację niepowodzeń w nauce, obwiniając szkołę za wynikające stąd problemy. Niektórzy specjaliści tłumaczą utratę poczucia sensu u młodych ludzi oraz związany z tym wzrost przemocy szkolnej masowością oraz wydłużeniem się studiów, co wiąże się ze wzrostem bezrobocia oraz brakiem perspektyw zawodowych dla młodzieży.

W szkołach, do których uczęszcza znaczna liczba cudzoziemców, zarysowuje się etniczne podejście do problematyki szkolnej. Przejawia się to w sposobie ustanawiania granic oraz kulturowego odróżniania grup wewnątrz społeczności uczniowskiej. Zdarza się, że nauczyciele określają siebie poprzez opozycję do uczniów, w kategoriach „my” i „oni”. Takie podejście może wywoływać u młodzieży wtórną identyfikację etniczną, mogącą przybierać formę agresywnych zachowań, których przedmiotem stanie się szkoła i nauczyciele.

Przed 1994 rokiem we Francji nie istniały praktycznie badania dotyczące przemocy w szkole. Dopiero od 10 lat prowadzony jest kompleksowy program poświęcony tej problematyce. Wprowadzenie w 1993 roku do statystyki policji nowej rubryki dotyczącej aktów przemocy fizycznej wymierzonych w uczniów i nauczycieli, oraz zniszczeń i kradzieży popełnionych w szkole, pozwoliło po raz pierwszy dokonać ilościowej ewaluacji problemu. W 1994 roku odnotowano 2 tys. aktów przemocy szkolnej we Francji. Znaczny przyrost tego typu zachowań zaznaczył się w latach 1993-1994, i niestety, od kilku lat zjawisko to wykazuje tendencję wzrostową.

Według ankiety, badającej procesy wiktyimizacji, nastawionej na ewaluację liczby ofiar przemocy w szkołach, przeprowadzonej wśród 14 tys. uczniów gimnazjum, więcej niż 6 uczniów na 10 deklaroowało, iż w ich szkole akty przemocy „nie istnieją” lub „wcale nie istnieją”, zaś mniej niż co 5 uczeń twierdził, że jest ich „dużo” lub „bardzo dużo”. Dziś dane te należą do przeszłości.

Jednocześnie prowadzone od kilku lat badania porównawcze, skłaniają do wniosku, że w zakresie przemocy szkolnej istnieją znaczne rozbieżności między krajami. Okazuje się, że sytuacja systemu szkolnictwa we Francji ma niewiele wspólnego z sytuacją w USA. Także w ramach Unii Europejskiej są istotne różnice w sposobie podejścia oraz metodach zapobiegania przemocy szkolnej.

Prewencja w środowisku szkolnym

W ramach programu zapobiegania przemocy niektóre placówki szkolne wprowadzają tzw. godziny z życia klasy, które dają uczniom szansę swobodnego wypowiedzenia swoich poglądów. W niektórych szkołach podstawowych istnieje cotygodniowa godzina skarg, w trakcie której uczniowie wspólnie omawiają przejawy przemocy, której byli ofiarami lub świadkami, oraz

podejmują decyzje w sprawie przeciwdziałania, a także ewentualnych sankcji dyscyplinarnych wobec kolegów.

W jednej ze szkół w paryskiej dzielnicy Belleville uczniowie wyrażają doświadczenia związane z przemocą w muzyce i poezji. Ponadto w szkołach prowadzone są zajęcia sportowe, kulturalne, artystyczne, których zadaniem jest dowartościowanie młodych ludzi. Wpływają one na zmniejszenie przejawów przemocy i agresji.

Należy także wymienić inne oryginalne inicjatywy, takie jak: reżyserowanie sztuk i spektakli, opracowanie „karty praw i obowiązków” dziecka i dorosłego, edukowanie wybranych grup uczniów na mediatorów lub zastępców wychowawcy. Powstało nawet stowarzyszenie „Generacja mediatorów”, którego celem jest walka z drobną przestępczością, aby nie przekształciła się ona w autentyczną przemoc⁶. Większość z tych akcji służy dowartościowaniu nastolatka, przynosi mu uznanie społeczności, umacnia wiarę we własne siły.

Działalność profilaktyczna opiera się w dużej mierze na edukacji w duchu tolerancji i poszanowania dla różnic kulturowych, językowych, wyznaniowych itd.

Większość inicjatyw mających na celu wyeliminowanie przemocy w środowisku szkolnym, opiera się na dwóch podstawowych zasadach: zdefiniowaniu reguł i sankcji oraz określeniu miejsca ucznia w zbiorowości szkolnej. Te dwa zasadnicze wymiary zmierzają w kierunku odbudowania wzajemnego szacunku między młodzieżą a dorosłymi oraz stanowią podstawę różnorodnych działań na płaszczyźnie zarówno socjalnej, politycznej i prawnej, jak i rodzinnej.

Rola rodziny

Obok rozwiązań instytucjonalnych i prawnych istotną rolę w zapobieganiu przemocy wśród młodzieży odgrywa rodzina. Według sondażu opublikowanego w marcu 2003 roku przez „Enfant magazine” („Magazyn dziecka”), 66% ojców i 57,5% matek deklaroowało, że nie poświęcają dostatecznej ilości czasu swoim dzieciom. Często wiąże się to z karierą i realizacją ambicji zawodowych. Nie jest ważna ilość poświęcanego czasu, ale jego jakość. Prawa i obowiązki mają nie tylko rodzice, ale także i dzieci. Dorośli powinni więc pozwolić dzieciom korzystać z tych pierwszych, a jednocześnie uczyć szanować te drugie. Jest rzeczą niezwykle ważną, aby dorośli wywiązywali się ze swoich ról przyjętych w stosunku do dzieci. Ich obowiązkiem jest przygotowanie młodego człowieka do korzystania z wolności, a przemoc jest niczym innym jak tej wolności zaprzeczeniem. Liczy się tutaj nie tylko dialog z dzieckiem, ale i wzajemny szacunek. Trzeba więc uczyć dziecko szacunku dla siebie i dla innych, poszanowania mienia i wartości. Ogromne znaczenie ma budowanie w dziecku pozytywnego obrazu własnej osoby, które dokonuje się poprzez sygnały, informacje otrzymywane z najbliższego otoczenia. W tym kontekście przemoc może być uzasadniona, gdy służy samoobronie, mówi się wówczas o tzw. obronie własnej. W środowiskach, gdzie agresja jest elementem codzienności, staje się ona „zakaźna”, tzn. przenosi się na całą młodocianą społeczność, stając się pewnego rodzaju normą. Jeśli nawet uznać, że wiele czynników zewnętrznych, takich jak: wielkie osiedla, niestabilna sytuacja rodzinna, może wpływać na pojawianie się zachowań agresywnych, błędem jest czynienie z młodocianych sprawców ofiar. Należy dawać młodym do zrozumienia, że nie mają oni nieograniczonych praw (tak jak i nie mają nieograniczonych obowiązków) oraz, że istnieją prawa, które należy respektować. Najważniejsze jest więc uczenie młodych życia w obrębie społeczności, nie zaś na jej marginesie. Obowiązkiem rodziców jest uczenie dzieci właściwego zwracania się do dorosłych, wdrażanie ich do prac domowych, dzielenie z nimi wspólnych zajęć, określanie zachowań niewłaściwych w miejscu publicznym.

Psychiatra Patrice Huerre tak oto tłumaczy wzrost zachowań agresywnych u dzieci: "Część dzieci nie przechodzi dzisiaj przez fazę latencji, która normalnie ma miejsce w momencie wychodzenia z dzieciństwa, kiedy to jednostka uczy się wypierać i kontrolować złość oraz zachowania impulsywne. (...) Dojrzewają one, zachowując niekontrolowaną agresywność, która wybucha w okresie dorastania. Najczęściej dzieci te rozwijały się w poczuciu wszechwładzy, nigdy niczego im nie odmawiano⁷. (...) W okresie dojrzewania, już jako nastolatki, popełniają akt przestępczy, nie mając świadomości, że doszło tu do jakiegokolwiek transgresji".

Nowa polityka

Gdy pogwałcone zostają reguły współżycia społecznego, konieczna staje się interwencja prawa. Granica między przemocą a przestępstwem jest bowiem bardzo płynna. We Francji z prawnego punktu widzenia istnieje możliwość zastosowania kary więzienia oraz innych poważnych sankcji penalnych w przypadku młodocianych przestępców poniżej 16. roku życia. Według szacunków J.P. Rosenczveiga, przewodniczącego sądu dla nieletnich w Bobigny oraz prezesa dwóch stowarzyszeń walczących o ochronę praw dziecka, udział młodocianych sprawców w ogólnej liczbie przestępstw wzrósł z 14% w roku 1991 do 19% w 1999. Drobną przestępczość dotyczy coraz młodszych grup wiekowych. Dzieci "znacznie wcześniej niż kiedyś narażone są na sytuacje niepowodzeń szkolnych i są pozostawiane samym sobie"⁸. Mimo to jednak zapobieganie przemocy wśród młodzieży nie powinno ograniczać się do rozwiązań prawnych, należy dawać młodym pozytywne bodźce, budować ich wiarę w społeczeństwo i w dorosłych.

Od ubiegłego roku niektóre propozycje prawne wskazują na powrót do metod opartych na represji. Można tu przytoczyć nie tylko tworzenie sieci placówek zamkniętych (odpowiednik polskich domów poprawczych - przyp. J. C-D.), ale także propozycję likwidacji zasiłków rodzinnych w przypadku systematycznej absencji w szkole lub działalności przestępczej dziecka⁹. Jeden z projektów przewiduje nawet możliwość pociągnięcia do odpowiedzialności karnej rodziców.

Obecnie proponowana reforma, mająca na celu redukcję liczby "éducateurs" (odpowiednik polskiego pedagoga szkolnego), budzi liczne kontrowersje i protesty. Zdaniem J.P. Rosenczveiga konieczne jest pilne opracowanie założeń polityki prewencyjnej, która umożliwiłaby minimalizowanie zjawiska przemocy nieletnich. Polityki uwzględniającej zarówno aspekty rodzinne i socjalne, jak też opartej na resocjalizacji oraz budowaniu poczucia przynależności obywatelskiej.

Państwowa Komisja ds. Przemocy

W październiku 2000 roku francuskie Ministerstwo Edukacji Narodowej powołało Państwową Komisję ds. Przemocy, zrzeszającą pedagogów, dyrektorów szkół, przedstawicieli władz lokalnych, rodziców oraz przedstawicieli władz państwowych. Zadaniem Komisji jest opracowanie głównych kierunków działań w zakresie przeciwdziałania przemocy w oparciu o dostępne badania. Komisja wspiera także wszelkie akcje o charakterze kulturalnym, artystycznym, obywatelskim organizowane przez szkoły w celu budowania zaufania uczniów. Do jej kompetencji należy także nadzór nad wprowadzaniem w życie programu do walki z przemocą. Aby program był skuteczny, musi mieć charakter globalny i uwzględniać różnice geograficzne, socjologiczne, psychologiczne i pedagogiczne występujące wśród uczniów.

Media

Problem wpływu środków masowego przekazu na ewolucję zachowań przemocowych w społeczeństwie został we Francji postawiony dopiero w latach 80. Od tego czasu

przeprowadzono na ten temat wiele badań, w tym także dotyczących gier wideo. Badania te dały początek następującym teoriom:

teoria imitacji - telewizja i gry wideo wzmacniają skłonność do przemocy,

teoria nawyku - telewidz i gracz stopniowo przyzwyczajają się do scen przemocy, a w konsekwencji stają się obojętni na jej przejawy w życiu codziennym,

teoria catharsis - sceny przemocy rozładowują i redukują napięcia, a co za tym idzie samą agresję.

Bez względu na podejście teoretyczne do kwestii przemocy, większość badaczy jest zgodna, że przemoc w mediach jest zjawiskiem niepokojącym. Trudno jest ocenić jej wpływ na zachowania młodzieży, a w szczególności na zachowania gangów. Wydaje się jednak, że można mówić o wzajemnej interakcji między przemocą w mediach i zjawiskiem przemoc wśród młodzieży.

Przemoc w mediach toruje drogę przemocy wśród młodzieży, a ta wtórnie wzmacnia tę pierwszą.

Michel Roger, specjalista od filmów archiwalnych, prześledził temat przestępczości w telewizyjnych filmach dokumentalnych zrealizowanych na przestrzeni ostatnich lat 10. Dochodzi on do wniosku, że przekaz wizualny stopniowo zajmuje miejsce autentycznej debaty politycznej. Można więc bez przesady mówić o swoistej formie „ikonokracji”, czyli władzy przekazu wizualnego, która wzmacnia u telewidza skłonność do imitacji. Jest to niczym innym, jak zaprzeczeniem samej istoty mediów, które powinny zapewniać wolny dostęp do wiedzy, kultury i informacji.

Mając na uwadze ten wymóg, w czerwcu 2002 roku francuskie Ministerstwo Kultury i Komunikacji powołało komisję, koordynowaną przez znaną filozof Blandine Kriegel, której zadaniem było opracowanie raportu¹¹ dotyczącego wpływu programów i filmów telewizyjnych na najmłodszych telewidzów. W raporcie tym Komisja stwierdza jednoznacznie, że nadawanie programów zawierających przemoc, ma negatywny wpływ na zachowania dzieci i młodzieży. Komisja definiuje w swym raporcie przemoc jako: „Niekontrolowaną siłę, wymierzoną w integralność fizyczną i psychiczną, w celu destabilizacji, a w konsekwencji dominacji lub destrukcji człowieczeństwa jednostki”;

W kwestii kontroli przemocy w mediach autorzy raportu zalecają ścisłe przestrzeganie, zgodnie z aktualnym prawodawstwem europejskim, praw dziecka. Ważne jest, aby programy zawierające przemoc znalazły się poza zasięgiem najmłodszej publiczności, a więc nie powinny być nadawane w godzinach dostępnych dla najmłodszych telewidzów, tzn. od 7.00 do 22.30.

Świadomy trudności z jakimi spotyka się współczesna młodzież, prezydent Jacques Chirac zlecił rządowi zorganizowanie jesienią 2003 roku ogólnokrajowych spotkań poświęconych problemom dzieci i młodzieży. Spotkania te mają być forum wymiany doświadczeń między specjalistami i stworzyć okazję do wypracowania konkretnych działań. Ta i podobne decyzje władz francuskich świadczą o woli zmiany krytycznej sytuacji, w jakiej znalazła się francuska młodzież.

Przypisy:

1. Sondaż IFOP - Libération z 5 stycznia 1998, cyt. za Michaud Y., „La violence . Une question de normes”, Sciences Humaines, n° 89 - grudzień 1998., p.29.

2. Idem,

3. „L'école face aux incivilités”, IN : Sciences Humaines, op. cit. ... , p. 27.

4. "L'école ...", op. cit.
5. Génération médiateurs, 27, bd. St. Michel, Paris 6e.
6. Diaz B. et Liatard-Dulac B., Contre la violence et le mal-etre, la médiation par les élèves, Nathan Pédagogie, Paryż 1998.
7. Huerre P., "Ils cherchent les limites", Le Nouvel Observateur, , 14-20 luty, 2002.
8. Rosenczveig, J. P., "Quelles réponses a la violence des jeunes?", mai 1999, artykuł dostępny w internecie, http://www.rosenczveig.com/references/reponse_violence.htm.
9. Przeciwnicy tego projektu, podkreślają, że zasiłki rodzinne są własnością dziecka, rodzice zaś nimi tylko zarządzają.
10. Program telewizyjny "Faits divers a la une",, program *France 5, marzec 2003.
- 11 Raport "La violence a la télévision"; zrealizowany pod kierunkiem Blandine Kriegel na zamówienie Ministerstwa Kultury, P.U.F., Paris 2003.